

FEDERICA CUGNO

LEGĂTURI ÎNTRE *ATLANTE LINGUISTICO ITALIANO* ȘI *ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN*

Cum stați cu Atlasul lingvistic al Italiei? Așteptăm apariția lui, ca să începem și noi cu al României. Acestea sunt cuvintele cu care Sextil Pușcariu i se adresa lui Matteo Bartoli într-o scrisoare datată 25 octombrie 1925, găsită, împreună cu o alta din 1 decembrie 1925, printre documentele din Fondul Bartoli aflat în păstrare la biblioteca Facultății de Litere din Torino. Lingvistul român se informează, printre altele, cu privire la starea ALI, al cărui plan general fusese deja prezentat în luna octombrie a anului 1924 și, în același timp, își exprimă intenția de a începe lucrul la o lucrare similară pentru limba română, ale cărei prime volume, spre deosebire de M. Bartoli, a apucat să le vadă tipărite. Schimbul de scrisori dintre cei doi eminenți lingviști care au trăit „călare pe două veacuri” sunt mărturia tangibilă a unei prietenii încolțite în acel climat de participare la activitatea culturală europeană specific perioadei interbelice, care le-a prilejuit diferite întâlniri și le-a dat ocazia să frecventeze, chiar dacă în ani diferiți, aceiași maestri, printre care pe W. Meyer-Lübke la Viena, iar la Paris pe Gaston Paris și pe Antoine Thomas.

După cum amintește S. Pușcariu în cartea sa de memorii *Călare pe două veacuri* (Pușcariu 1968), întâlnirea dintre cei doi tineri apropiați ca vârstă – Matteo Bartoli era născut în 1873, iar lingvistul român în 1877 – a avut loc la Sibiu, în 1901, unde Bartoli se găsea concentrat cu un regiment al armatei austro-ungare, în care fusese înrolat ca italian din Istria, mai precis din Albona, aflată în acele vremuri în Imperiu. În acea perioadă, învățatul italian era angajat al bibliotecii palatine din Viena și se dedica întru totul studiilor sale de limbă dalmată, în care se aprofundase după ce a avut ocazia de a-l chestiona pe ultimul vorbitor al acesteia. După cum scrie Sextil Pușcariu, „de la întâia întâlnire cu el, am rămas în contact neîntrerupt prin scrierile noastre, pe care ni le trimiteam regulat”, iar în decursul anilor nu au lipsit nici întâlnirile în persoană:

„Pe cât ne-a fost posibil, ne și întâlneam din timp în timp și după ce părăsise Viena și se stabilise la Strasbourg ca lector de italienește. [...] Mai târziu ajunse profesor la Universitatea din Turin. Acolo era înconjurat totdeauna de studenți români. Verile le petrecea la Quinto, încântătoarea stațiune balneară la malul mării în apropiere de Genova. Acolo l-am vizitat, precum m-a cercetat și el la Cluj, unde a fost numit *doctor honoris causa*. [...] Pe la congrese de lingviști, la ședințele unei comisii de bibliografi și la comisiunea de zece a lingviștilor internaționali din care făceam amândoi parte ne întâlneam adesea și în anii din urmă și ne bucuram să fim împreună câteva zile la Paris, la Haga, la Copenhaga sau în alte orașe europene” (Pușcariu 1968, p. 246–247).

Prieteniei dintre cei doi i se adăugă, după cum bine se știe, colaborarea științifică, fondată pe interesul împărtășit pentru dialectologie și pentru graiurile istroro-

mâne. Bartoli a colaborat la *Studiile istroromâne* (Pușcariu 1906, 1926, 1929), în care *Listele* lui, cuprinse în cel de-al treilea volum al lucrării, sunt descrise de Sextil Pușcariu în cuvinte măgulitoare (*Prefață* la Pușcariu 1929):

„Partea cea mai importantă a acestui volum rămân «Listele» lui Bartoli, care ne dau o imagine amplă asupra răspândirii celor mai multe cuvinte vechi în satele cu grai românesc din Istria. Chiar și «notele» la textele publicate în volumul I al acestor Studii n-ar fi atât de bogate fără contribuțiile prețioase ale învățatului italian, care și-a luat și sarcina să revadă corecturile acestui volum, propunându-mi unele modificări și completări importante. [...] Bogat material cules în repețitele sale anchete în sate istroromâne, prelucrat în parte, și cuprins în 25 de caiete, mi-a pus Bartoli la dispoziție în anul 1920, spre a-l utiliza în aceste Studii istroromâne”.

În ceea ce-l privește pe M. Bartoli, întrucât nu ne-au parvenit de la acesta documente cu aceeași însemnătate pe care o au cele două scrisori deja amintite, atenția și admirația pentru producția științifică a colegului român pot fi deduse din minuțioasele adnotări făcute de acesta pe un exemplar al dicționarului etimologic al lui Sextil Pușcariu (EWRS) găsit la Torino, culese, reconstituite și interpretate de Giuseppe Piccillo și Teresa Ferro în trei numere din SCL (Piccillo–Ferro 1985, 1986, 1987). Mai mult chiar, ca semn al continuității legăturii dintre cei doi lingviști, amintim că în *tabula gratulatoria* a volumului lui S. Pușcariu *Études de linguistique roumaine* (Pușcariu 1937) sunt menționați, pe lângă Matteo Bartoli, toți ceilalți membri ai Comitetului științific al ALI, adică Giulio Bertoni, Ugo Pellis și Giuseppe Vidossi, precum și Institutul Atlasului Lingvistic Italian.

Dacă o primă legătură între *Atlasul lingvistic italian* și *Atlasul lingvistic român* poate fi identificată în prietenia și raportul de colaborare științifică dintre cei doi promotori ai acestora, sunt numeroase, după cum e de așteptat, punctele comune la nivel științific și metodologic ale celor două lucrări. Mai întâi, ideea începerii lucrului la cele două lucrări se înfiripă mai mult sau mai puțin în aceeași perioadă. În cazul primului atlas lingvistic italian proiectat de italieni (după cum a subliniat Matteo Bartoli polemizând cu autorii elvețieni ai *Atlasului italo-elvețian*), aceasta datează din anii imediat premergători izbucnirii Primului Război Mondial, pe când ideea *Atlasului lingvistic român* a fost lansată de S. Pușcariu din 1919, de îndată ce Transilvania a fost eliberată de dominația străină și odată cu fondarea *Muzeului Limbii Române*. Cu toate acestea, lucrările la ALI au început mai devreme, în 1924, și, prin urmare, după cum afirmă S. Pușcariu în prezentarea la ALR I, lucrarea românească, mai nouă cu câțiva ani, a putut să profite de experiența deja câștigată în Italia:

„Foarte mult am profitat și din experiența celor ce pregătesc al doilea atlas lingvistic italian. Dl. M. Bartoli, cu care am stat de la începuturi în legătură, la Cluj și la Torino, a avut bunăvoința să ne pună la dispoziție o copie a chestionarului său, iar dnii Ugo Pellis și G. Vidossi să ne dea neprețuite informații asupra lucrării lor în curs”.

Sub aspect teoretic și metodologic, ambele proiecte apar indisolubil legate, la fel ca și *Atlasul italo-elvețian* deja existent al lui Karl Jaberg și Jakob Jud, de receptarea extraordinară a primei lucrări științifice de acest fel, anume *Atlasul lingvistic al Franței* al lui J. Gilliéron, cu care atât ALI, cât și ALR împărtășesc cele patru principii fundamentale: ancheta directă pe teren, anchetatorul unic, transcrierea fonetică impresionistă și publicarea integrală a materialelor culese. Acestor indicații metodologice de bază li se adăugară ulterior, în ambele lucrări, noutăți relevante legate de aspectele fundamentale ale anchetei lingvistice, privitoare mai cu seamă la structura chestionarului și la alegerea localităților de anchetat.

Atât ALI, cât și ALR prezintă un chestionar considerabil mai bogat și mai sistematic decât cel elaborat de J. Gilliéron. Pe baza unui nucleu inițiat conceput de Matteo Bartoli, ulterior restructurat și lărgit de învățatul și primul anchetator Ugo Pellis, chestionarul ALI cuprindea la început un număr de peste 7 000 de întrebări directe și indirecte, împărțite în Partea generală, compusă din 3 630 de chestiuni privitoare la lexicul de bază cunoscut de cea mai mare parte a vorbitorilor, și în Partea specială, care cuprinde 3 324 de chestiuni privitoare la concepte sau noțiuni mai restrânse. În cazul ALR, chestionarul alcătuit de Sever Pop pentru ancheta normală consta din cca 2 200 de întrebări privitoare la noțiunile mai cunoscute, în timp ce chestionarul pus la punct de Emil Petrovici este alcătuit din cca 4 800 de întrebări privitoare la concepte specializate. După ipoteza teoretică ilustrată de formula *Wörter und Sachen*, care vede în corelarea apriorică dintre denumire și referentul-obiect condiția pentru înțelegerea exactă a faptului etnolingvistic, chestionarul ALI a fost completat cu o impunătoare colecție de imagini, care cuprinde aproximativ 2 500 de ilustrații și fotografii, gândită de M. Bartoli și creată de Ugo Pellis în scopul de a face deopotrivă posibilă, pe lângă ancheta strict lingvistică, pe cea etnolingvistică. Într-un mod similar, în cadrul ALR E. Petrovici a preluat sarcina de a desfășura anchete speciale dedicate culegerii de material etnografic și etnolingvistic.

Cu privire la alegerea punctelor de anchetă, ambele atlase se disting prin densitatea rețelei, atât față de *Atlas Linguistique de la France*, cât și față de AIS. În cazul ALI, cele 947 de localități anchetate nu au fost alese pe baza unui criteriu strict topografic (astfel încât distanța dintre două puncte să nu fie mai mare de 30 km, dar nici mai mică de 15), ci mai cu seamă pe baza unei clasificări precise a comunităților de vorbitori în 3 categorii, astfel încât imaginea rezultată să redea proporția corectă între centrele culturale mari, mijlocii și mici și să illustreze importanța și direcția curenților inovatoare care străbat complexul teritoriu dialectal italian. Față de ALI, în care sunt anchetate și numeroase orașe alese pentru rolul fundamental pe care acestea îl au în dinamica lingvistică a țării, cele 301 de localități alese de Pop și cele 85 anchetate de Petrovici se disting prin caracterul lor exclusiv rural, ceea ce răspunde unei voințe precise de a culege mărturii lingvistice neinfluențate de limba literară, care este, oricum, reprezentată de răspunsurile a trei oameni de litere din cele trei provincii istorice românești (Transilvania, Muntenia și

Moldova). În ambele lucrări regăsim o inovație reprezentată de introducerea unui număr de puncte aloglote. Astfel, în ALI sunt reprezentate 11 din cele 12 minorități lingvistice protejate în prezent de legea italiană (Legea nr. 482 din 1999), după cum urmează: sloveni, croați, albanezi, germani, greci, catalani, ladini, provensali, francoprovensali, sarzi și friulani, deopotrivă cu istroromânii din localitățile istriote Șușnievița, Bârda și Jeiăni și cu vorbitorii graiului țigănesc din Giulianova în Abruzzo. Tot așa, mai cu seamă în ALR II sunt înregistrate date lingvistice culese în 12 comunități aloglote, care reprezintă vorbirea ungarilor, rutenilor, sârbo-croaților, bulgarilor, sașilor și a țiganilor.

În desfășurarea anchetelor, putem spune că în cazul ALI, cele 1 009 anchete pe teren corespunzătoare celor 947 de puncte cartografiate au fost efectuate în două campanii succesive: prima, începută în octombrie 1925, a fost făcută integral de Ugo Pellis și s-a încheiat în 1942, ca urmare a morții anchetatorului survenite în 1943; cea de-a doua, întrucât principiul anchetatorului unic fusese deja depășit, a fost efectuată între 1953 și 1965 cu concursul a șase anchetatori: Raffaele Giacomelli, Corrado Grassi, Giorgio Piccitto, Giovanni Tropea, Temistocle Franceschi, Michele Melillo. Dincolo de moartea lui Ugo Pellis și de întreruperea provocată de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, trebuie să amintim că previziunile lui M. Bartoli cu privire la timpul necesar încheierii anchetei – șase ani – s-au dovedit în scurtă vreme mult prea optimiste, atât din cauza numărului mare de localități de anchetat, cât și datorită mărimii chestionarului și, deopotrivă, mai ales, dificultăților inerente anchetei înseși, de la identificarea informatorilor la complicatele și dificilele deplasări de la un punct de anchetă la altul. Acest lucru a fost observat și de S. Pușcariu care, tot în cartea sa de memorii, afirmă: „el [= Matteo Bartoli] concepu un atlas lingvistic italian condus de el și plănuit în proporții atât de monumentale, încât o viață de om nu a ajuns să-l ducă la îndeplinire” [Pușcariu 1968, p. 247]. În aceste condiții, decizia lingvistului român de a alege pentru ALR o altă cale s-a dovedit mai potrivită: cele două campanii de anchete să fie desfășurate în paralel de către doi anchetatori diferiți, cu chestionare și cu puncte de anchetă diferite. În acest fel, numărul mare de chestiuni nu a constituit o piedică în calea încheierii culegerii materialului în termene rezonabile: acestea au durat 7 ani, din 1929 până în 1936. Luând în considerare perioada în care a lucrat Ugo Pellis, cea mai mare parte a materialelor culese de acesta pentru ALI poate fi considerată contemporană cu datele lingvistice culese pentru ALR, iar în cazul anchetelor efectuate la istroromâni se știe chiar că Ugo Pellis și Sever Pop au lucrat împreună. Mărturie stau agendele de buzunar în care U. Pellis nota cu deosebită atenție evenimentele cele mai însemnate ale fiecărei zile. În ziua de 30 septembrie 1933, într-o sâmbătă, pe când se afla la Trieste, acesta însemnează: „Dimineața, în timp ce eu pregăteam planul pentru anchetele în Italia centrală, sosesc soții Pop pentru anchete românești în Istria (Jeiăni). Stau cu ei până la plecare. Fac și eu pregătirile pentru a pleca la Șușnievița”. Ugo Pellis a avut astfel ocazia să efectueze ancheta din Jieiăni (în 7 și 8 octombrie 1933), întru-

cât la Șușnievița fusese deja în iunie 1926, iar pe cea din Bărdo urma să o facă în septembrie 1935. Tot cu această ocazie a făcut și câteva fotografii, printre care unele unde apar S. Pop și soția în cursul anchetei pentru ALR la Jeiăni și Șușnievița. Cei doi anchetatori s-au mai întâlnit ulterior, iar întâlnirile lor au constituit tot atâtea ocazii pentru a se confrunta și pentru a discuta lucrul la cele două atlase. Tot din însemnările lui U. Pellis putem citi despre o vizită a lui S. Pop din perioada în care anchetatorul italian se afla pe teren în Toscana: „Chiusi (Chianciano), joi, 5 mai 1938: primesc corespondența de la Torino și o vedere de la Pop care mă anunță de sosirea lui la Chianciano duminică. Vineri, 6 mai: telefonez lui Pop. Duminică, 8 mai: dimineață merg la Chiusi după Pop, care rămâne oaspetele nostru toată ziua. Ne repetă peripețiile sale și fazele conflictului cu Pușcariu. A fost la Milano și la Pavia [...]. Discutăm puțin pe marginea ALR”.

Eșantionul de vorbitori anchetați pentru ALI se apropie, prin mai marea uniformitate a trăsăturilor sociolingvistice a informatorilor, anume: sex, vârstă, grad de școlarizare și ocupație, de cel al ALR II, întrucât pentru ALR I au fost anchetați mai cu seamă țărani bărbați analfabeți. Cu privire la metoda de anchetă pe teren, putem aminti că, în timp ce U. Pellis, la fel ca și S. Pop, pentru a salva unitatea anchetei, a preferat un informator unic și doar în cazuri excepționale a recurs la alte surse riguros indicate, anchetatorii ce au urmat au avut mai mulți informatori cu trăsături sociolingvistice diferite.

Începând din anii '40 ai secolului trecut, cele două lucrări au urmat drumuri diferite, căci, dacă din ALR au fost publicate între 1938 și 1942 cele două volume ale ALR I și ALR II împreună cu inovatoarele volume din *Micul atlas*, iar, ulterior, volumele din seria nouă, în cazul ALI publicarea materialului a trebuit să aștepte până în 1995, iar lucrarea, ajunsă la volumul al VIII-lea, se află încă în curs de publicare. În ciuda diferenței în timp, hărțile celor două atlase sunt suficient de asemănătoare, chiar și sub aspect editorial, datorită publicării materialului după criterii onomasiologice, începând cu corpul omenesc și afecțiunile lui. În ALI hărțile sunt distribuite pe câte două pagini în iuxtă: cea din partea stângă reprezintă jumătatea de nord a Italiei, în timp ce pe cea din dreapta se află jumătatea de sud și Sardinia. În cazul fiecărui chestiuni, în legenda situată în partea stângă-sus se indică eventualele trimiteri la celelalte atlase ale limbilor romanice și se dă integral întrebarea din chestionar pusă pentru a obține formele consemnate pe hartă. În cele din urmă, numeroase hărți, ca și în ALR II, cuprind sub formă de înșiruire formele dialectale corespunzătoare chestiunilor complementare legate de chestiunea principală care dă titlul hărții.

Dacă ne oprim asupra materialului lingvistic ilustrat de cele două lucrări, dincolo de importanța documentării anchetelor desfășurate de ALI în localitățile istriote Șușnievița, Bărdo și Jeiăni, care constituie încă o mărturie a acestor graiuri, este în afara oricărei îndoielei faptul că o consultare complementară a celor două atlase

poate constitui un instrument valid pentru delimitarea cu mai mare precizie a unor fenomene corelate și a unor aspecte ale latinității comune, adesea determinante pentru interpretarea compoziției fărâmițate a țesăturii dialectelor italiene. În încheiere, aș dori să mă opresc asupra unui exemplu de lectură complementară a datelor lingvistice din cele două atlase, pornind de la harta nr. 10 CREIER din ALI. În acest caz, după cum se observă din consultarea legendei, răspunsurile în dialect au fost obținute indirect, cu ajutorul unei ilustrații și a întrebării: „În cap este un lucru moale, cum îi spuneți?”. Din punct de vedere lexical harta arată o deosebită complexitate, întrucât se disting limpede două tipuri lexicale principale. Primul dintre acestea, care este și cel mai răspândit, poate fi identificat în formele care l-au continuat pe latinescul CEREBELLUM, diminutiv al lui CEREBRUM „creier”, care a dat în toscană și, prin urmare în italiană, pe *cervello*, în dialectele nord-italiene pe *servel*, în cele centro-meridionale pe *cervellu*, în macrovarianta logudoreză a limbii sarde pe *kerbeddu*, iar în cea campidaneză pe *ferbeddu*. După cum amintește FEW, avem de-a face cu un derivat atestat din secolul al II-lea d.C. care indică mai cu seamă creierii animalelor și care s-a răspândit, prin urmare, și ca termen al lexicului alimentar în toate varietățile romanice, cu excepția românei. Se cere făcută observația că, în cadrul dialectelor italiene, zona cea mai conservatoare, anume în dialectele din Lucania și Puglia, se înregistrează încă termeni care îl continuă pe CEREBRUM „creier”, după cum arată răspunsurile [ʃəˈlebbɾə] din punctele 827 (Candela) și 811 (Volturino), aflate în Provincia Foggia, care sunt confirmate și de datele înregistrate în AIS în alte trei localități limitrofe din provinciile Foggia și Potenza. Dacă ne deplasăm însă înspre regiunile cele mai meridionale ale Italiei, observăm că în Sicilia, în Calabria și în Salento sunt înregistrați termeni care continuă un alt cuvânt latinesc, MEDULLA, -AE, care în latină avea înțelesul de „măduvă” și nu de „creier”; cu atare înțeles, de altminteri, termenul a fost păstrat în toate limbile romanice. La examinarea ariei de răspândire a tipului MEDULLA, rezultă că aceasta coincide cu partea teritoriului italian care a fost supusă contactului direct și continuu cu limba greacă, atât în epoca Magna Greciei, cât și în timpul ocupației bizantine. După cum se observă din izoglosa trasată pe hartă, limita nordică a tipului MIDOLLA depășește cu puțin linia Brindisi–Taranto în Salento, pentru a continua apoi în Basilicata meridională de-a lungul graniței dintre Basilicata și Campania. Alte atestări apar sporadic până în apropiere de Salerno, în aria în care dominația bizantină a fost oprită de înaintarea ducatului de Benevento. Pe baza acestei distribuții care corespunde celei a altor termeni împrumutați direct din greacă, ipoteza cea mai plauzibilă este aceea că trecerea semnificatului de la „măduvă” la „creier” a avut loc ca urmare a influenței grecești, mai precis prin calchierul termenului grecesc *μυελός*. De altminteri, această deplasare a semnificatului este atestată chiar din greaca veche, unde *μυελός*, pe lângă semnificatul primar de „măduvă”, îl are și pe cel secundar de „creier”, devenind unicul termen pentru ambele semnificații în toată perioada bi-

zantină (secolele VI–XV d.C.). Urme ale acestui tratament s-au păstrat în punctele ALI în care se vorbesc varietăți de greacă, după cum se observă în punctul 969 (Bova), în Calabria, unde se atestă forma *ammelò* și în punctul 871 (Calimera), în Puglia, unde avem *mialò* (vezi și harta nr. 3 – MĂDUVA OSULUI). Această ipoteză este sprijinită de situația lingvistică ilustrată în harta 13 ALR, reluată în versiune analitică în harta 17 din ALRM. Aici, într-adevăr, localitățile aromâne și meglenoromâne supuse, după cum se știe, unei similare influențe directe și continue din partea limbii grecești, atestă, pornind de la latinescul MEDULLA, același tratament semantic înregistrat în Italia meridională, în timp ce restul graiurilor dacoromâne continuă, după unii învățați, pe latinescul CEREBRUM, iar după alții pe CEREBELLUM. În primul caz am avea de-a face cu un fenomen de convergență, după cum am arătat mai sus, cu unele varietăți dialectale italiene din aria delimitată de Lucania și Puglia cunoscute pentru caracterul lor conservator, în timp ce a doua ipoteză ar presupune alinierea graiurilor dacoromâne la grupul alcătuit din majoritatea dialectelor romanice care-l continuă pe derivatul latinescului CEREBRUM.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

- ALI = Matteo Bartoli *et alii*, *Atlante linguistico italiano*, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, vol. I, 1995 și urm.
- ALR I = *Atlasul lingvistic român*. Partea I, de Sever Pop, vol. I. *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, Muzeul Limbei Române, Cluj, 1938; vol. II. *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, Sibiu–Leipzig, Muzeul Limbei Române–Otto Harrassowitz, 1942.
- ALR II = *Atlasul lingvistic român* [...], publicat de Muzeul Limbei Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea II, de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940
- EWRS = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.
- Pușcariu 1906 = S. Pușcariu, *Studii istroromâne. Texte*, vol. I, București, Cultura Națională, 1906.
- Pușcariu 1926 = S. Pușcariu, *Studii istroromâne în colaborare M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan. Introducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân*, vol. II, București, Cultura Națională, 1926.
- Pușcariu 1929 = S. Pușcariu, *Studii istroromâne. Bibliografie critică, listele lui Bartoli, texte inedite, note, glosare*, vol. III, București, Cultura Națională, 1929.
- Pușcariu 1937 = S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine Traduites du roumain à l'occasion du soixantième anniversaire de l'auteur 4 ianuarie 1937*, Cluj–București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1937.
- Pușcariu 1968 = S. Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1859–1906)*, București, Editura pentru Literatură, 1968.
- Piccillo–Ferro 1985, 1986, 1987 = G. Piccillo, T. Ferro, *Le postille di Matteo Bartoli all'Etymologisches Wörterbuch der Rumänischen Sprache di Sextil Pușcariu*, [I.] în SCL, XXXVI, 1985, nr. 6, p. 521–541; II, în SCL, XXXVII, 1986, nr. 4, p. 302–319; III, în SCL, XXXVIII, 1987, nr. 4, p. 323–342.
- SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București, I, 1950 și urm.

THE RELATIONSHIPS BETWEEN THE *ITALIAN LINGUISTIC ATLAS* AND
THE ROMANIAN LINGUISTIC ATLAS
(Abstract)

This article deals with the relationships and the scientific collaboration between Sextil Pușcariu and the Italian linguist Matteo Bartoli. In addition to the collaboration in *Studii istroromâne*, the two linguists involved in the development of the linguistic atlas of their respective linguistic domains: the Italian Linguistic Atlas and the Romanian Linguistic Atlas. So this paper illustrates the theoretical and methodological similarities and differences of these two important works, showing with some examples the opportunities offered by a complementary consultation of the two Atlases.

Cuvinte-cheie: *geografie lingvistică, dialectologie italiană, dialectologie română, Matteo Bartoli, Sextil Pușcariu, Sever Pop.*

Keywords: *Geolinguistic, Italian dialectology, Romanian dialectology, Matteo Bartoli, Sextil Pușcariu, Sever Pop.*

*Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano
Università degli Studi di Torino
Palazzo delle Facoltà Umanistiche
Torino, Via Sant'Ottavio, 20–I 10124
federica.cugno@unito.it*